

О'SMIRLARDA TAJOVUZKOR XATTI-HARAKATLARNING PSIXOLOGIK TAXLILI

Andijon davlat universiteti

Umumiy psixologiya kafedrası professori

Tojiboyeva Gulxumorxon Raxmonjonovna

Tel: +998914984455

Annotatsiya: Maqolada o'smirlarning tajovuzkor xatti-harakatlarini o'rganish; o'smir xulq-atvorining xarakterli xususiyatlari va ularning hissiy beqarorligi aniqlanadi; A. Bass-Darki, A. Assinger, M. 3 usullari bo'yicha katta yoshdagi o'smirlarning tajovuzkor xatti-harakatlarini o'rganish natijalari muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: o'smirlarning tajovuzkor xatti-harakati, tajovuzkorlik, tajovuzkorlik, o'smirlik, og'zaki tajovuz, agressiya, jismoniy tajovuz.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ АГРЕССИВНОГО ПОВЕДЕНИЯ ПОДРОСТКОВ

Андижанский государственный университет

Профессор кафедры общей психологии

Тожибоева Гулхуморxon Рахмонжонова

Тел: +998914984455

Аннотация: В статье рассматривается изучение агрессивного поведения подростков; выявляются характерные особенности поведения подростков и их эмоциональная нестабильность; обсуждаются результаты исследования агрессивного поведения старших подростков с использованием методик А. Басса-Дарки, А. Ассингера, М. 3.

Ключевые слова: агрессивное поведение подростков, агрессивность, подростковый возраст, вербальная агрессия, агрессия, физическая агрессия.

PSYCHOLOGICAL ANALYSIS OF AGGRESSIVE BEHAVIOR IN ADOLESCENTS

Andijan State University

Professor of the Department of General Psychology

Tojiboyeva Gulxumorxon Raxmonjonovna

Tel: +998914984455

Abstract: The article explores the study of aggressive behavior in adolescents; identifies the characteristic features of adolescent behavior and their emotional instability; discusses the results of studying aggressive behavior in older adolescents using the methods of A. Bass-Darky, A. Assinger, and M. Z.

Keywords: aggressive behavior in adolescents, aggression, adolescence, verbal aggression, physical aggression.

Bugungi globallashuv sharoitida yoshlar ma'naviyatiga salbiy ta'sir etuvchi omillar talaygina. Ularning shakli, ko'rinishi har xil bo'lishiga qaramay, maqsadlari bitta – kelajak egalari bo'lgan yoshlarni dunyoqarashi, fikrlashi, e'tiqodini o'zgartirishdir. Yoshlarni har tomonlama sog'lom, ma'naviy jihatdan yetuk qilib tarbiyalash har qanday davrda ham muhim hisoblangan. Chunki jamiyatning, davlatning ertangi kuni, kelajagi yoshlarning bugungi kunda olgan bilimlariga, tarbiyasiga, ma'naviyatiga bog'liq.

Tadqiqotning dolzarbligi tajovuzkorlik muammosiga qiziqishning ortishi va shaxsiy xususiyat sifatida tajovuzkorlik bilan bog'liq. Nima uchun odamlar vaqti-vaqti bilan o'zlarini tajovuzkor tutadi degan savol o'nlab yillar davomida munozaralar mavzusi bo'lib kelgan. Ayniqsa, oxirgi paytlarda nafaqat kattalar, balki ularning farzandlari ham tajovuzkor bo'lib qolgani diqqatga sazovordir. Psixologiyada "agressiya" atamasi turlicha talqin qilinadi. Agressivlikni o'rganishning ko'plab mualliflari unga salbiy baho berishni afzal ko'rishadi. Ammo agressiyaga ijobiy tomondan qarash ham mavjud. Agressiya va tajovuzkor xulq-atvorning asosiy

psixologik nazariyalari va tushunchalariga muvofiq tajovuzning asosiy ta'riflarini ajratib ko'rsatamiz:

A. Bandura tajovuzni o'z-o'zini tasdiqlashga intilishning kuchli faoliyati deb tushunadi va tajovuzkor reaksiyalarning quyidagi turlarini ajratadi: jismoniy tajovuz (hujum); bilvosita tajovuz (yomon g'iybat, hazillar, g'azab portlashlari); tirnash xususiyati (eng kichik hayajonda salbiy his-tuyg'ularni namoyon etishga tayyorlik); negativizm (passiv qarshilikdan faol kurashga qarama-qarshilik); norozilik (haqiqiy va uydirma ma'lumotlar tufayli boshqalarga nisbatan hasad va nafrat); ishonchsizlik va ehtiyotkorlikdan tortib, barcha boshqa odamlar zarar etkazayotgan yoki rejalashtirayotganiga ishonishgacha bo'lgan shubha; og'zaki tajovuz (shakl orqali - janjal, qichqiriq qichqiriq - va mazmun orqali - la'nat tahdidi, so'kinish orqali salbiy his-tuyg'ularni ifodalash).

I. Yu.Kulaginaning tajovuzkorligi deganda dushmanlik harakatlari, halokat hujumlari, ya'ni boshqa shaxsga zarar yetkazuvchi harakatlar tushuniladi. Inson tajovuzkorligi - bu shaxsga yoki jamiyatga zarar etkazish yoki zarar etkazishga urinishda kuchning namoyon bo'lishi bilan tavsiflangan xatti-harakatlar reaksiyasi.

Yu.B. Mojginskiy tajovuzni reaksiya sifatida tushunadi, buning natijasida boshqa organizm og'riqli ogohlantirishlarni oladi.

G.Parens tajovuzni bir shaxsning boshqa individning erkinligini yoki genetik yaroqliligini pasaytiradigan jismoniy harakati yoki bunday harakat tahdidi sifatida tavsiflaydi.

A.A.Reanning fikricha, tajovuz - bu boshqalarga nisbatan yovuz, yoqimsiz, og'riqli xatti-harakatlar, bunday muomalani istamaydigan boshqa tirik mavjudotga zarar etkazishdir. Agressiv shaxs yetkazadigan yoki yetkazishga tayyor bo'lgan bunday jismoniy yoki ruhiy zarar tajovuz ob'ektini yo'q qilish haqida gap ketganda "qisman" "mahalliy" va ba'zan "mutlaq" bo'lishi mumkin, xoh u shaxs yoki odamlar jamoasi yoki ba'zi bir. tajovuzkor hujumning jonsiz ob'ekti ..

Mavjud ta'riflarni taxminan 2 katta guruhga bo'lish mumkin:

1. Агрессия г'ойаси og'riq va azob-uqubatlarni keltirib chiqaradigan qoidalar va qoidalarni buzadigan motivatsiyalangan harakatlar. SHu munosabat bilan qasddan va instrumental tajovuz farqlanadi. Instrumental tajovuz - bu odam tajovuzkor harakat qilishni o'z oldiga maqsad qilib qo'ymagan, balki "zarur edi" yoki "harakat qilish kerak edi". Bunday holda, motiv mavjud, lekin u amalga oshirilmaydi. Qasddan tajovuz - bu ongli sababga ega bo'lgan - zarar etkazish yoki zarar etkazishdir.

2. Агрессия dushmanlik va halokat harakatlari sifatida (xulq-atvor komponenti). R. Baron va D. Richardson bunday ta'rifni beradi: tajovuz - haqorat qilishga qaratilgan xatti-harakatlarning har qanday shakli.

Агрессивlikni L.M. Semenyukning ta'kidlashicha, "dushmanlik - bu muammoga, hujumga, boshqa odamlarga va atrofimizdagi dunyoga zarar etkazishga moyilligini ta'kidlaydigan mulkiy yoki shaxsiy xususiyatdir".

I.A. Furmanov tajovuzkorligi [latdan. aggressio - hujum qilish] shuningdek, barqaror barqaror xususiyat, shaxsning ongli yoki ongsiz ravishda etarli darajada izchil tajovuzkor xatti-harakatlarga moyilligini aks ettiruvchi xususiyat sifatida belgilanadi, uning maqsadi ob'ektga jismoniy yoki ruhiy zarar etkazishdir.

Bir qator hollarda tajovuzkorlikni nafaqat shaxsning barqaror xususiyati, balki konkret-aktual holat va uning natijasida yuzaga kelgan tajovuzkor xatti-harakatni ehtiros holatida amalga oshirilgan harakat sifatida ko'rish mumkin. Noqonuniy harakat mantig'iga ko'ra, bu holda uni baholash uchun sud-psixologik ekspertiza xulosasi talab qilinadi. SHu bilan birga, tajovuzkorlik ming yillar davomida insoniyatning omon qolishi jarayonida hal qiluvchi rollardan birini o'ynaganligini tushunish kerak. Агрессивlikning namoyon bo'lishiga munosabat normalarining o'zgarishi, bunday xatti-harakatlarga oid mulohazalar mazmuni va qattqlik darajasi asosan psixologiya fanida an'anaviy ravishda sotsializatsiya jarayoni sifatida qaraladigan narsada o'z aksini topdi. SHaxsning barqaror xususiyati sifatida tajovuzkorlik haqiqiy kontaktli xatti-harakatlarda namoyon bo'lishi aniq. SHu bilan birga, rivojlanayotgan shaxs dastlab tajovuzkorlik kabi xususiyatga ega emasligi ham aniq. Aynan shu munosabat

bilan tajovuzkorlik va tajovuzkor xatti-harakatlar muammolari V.A.Averin asarlarida tasvirlangan ijtimoiy ta'lim kontseptsiyasi doirasida eng to'liq ishlab chiqilgan.

“Agressivlik” va “tajovuzkorlik” tushunchalarini farqlash zarur. Agressiya deganda boshqa shaxsga, odamlar guruhiga yoki hayvonga zarar yetkazuvchi yoki zarar yetkazishni maqsad qilgan har qanday harakat tushuniladi. Agressivlik - bu tajovuzga tayyorlikda ifodalangan shaxsiy xususiyatdir]. Demak, tajovuz - bu boshqa ob'ektga zarar yetkazuvchi muayyan harakatlar majmui; tajovuzkorlik esa tajovuz yo'naltirilgan shaxsning boshqa bironing xatti-harakatlarini tegishli tarzda idrok etish va talqin qilishga tayyorligini ta'minlaydi. Bir tomondan, sub'ektning barcha tajovuzkor harakatlari haqiqatan ham shaxsning tajovuzkorligi ortida turmaydi. Boshqa tomondan, odamning tajovuzkorligi har doim ham aniq tajovuzkor harakatlarda o'zini namoyon qilmaydi. Namoyish - tajovuzkorlikning shaxsiy mulk sifatida namoyon bo'lishi emas, balki muayyan xatti-harakatlarda har doim trans-situatsion va vaziyat omillarining murakkab o'zaro ta'siri natijasidir. Agressiv bo'lmagan shaxsning tajovuzkor harakatlarida vaziyat omili bu harakatlarning asosidir. Agressiv shaxsning tajovuzkor harakatlarida ustuvorlik shaxsiy fazilatlariga tegishli. SHu tarzda tajovuz situatsion va shaxsiyat barqaror va beqaror. Vaziyatga oid tajovuzkorlik vaqti-vaqti bilan namoyon bo'ladi, shaxsiy tajovuzkorlik esa buning uchun hamma joyda va har doim qulay sharoitlar yaratilgan joyda xizmat qiluvchi barqaror individual xulq-atvor xususiyatidir. Agressivlik shaxsiy xususiyat sifatida o'lchash, o'rganish va kerak bo'lganda psixologik tuzatishga yordam beradi.

G.V.Burmenskayaning fikricha, shaxsiy xususiyat sifatida tajovuzkorlik shafqatsizlik bilan chambarchas bog'liq bo'lishi mumkin, lekin u bilan mos kelmaydi. Agar shafqatsizlik har doim qoralangan bo'lsa, unda tajovuzkorlik ko'pincha ijtimoiy jihatdan maqbul shakllarni oladi, masalan, sportda. Harbiylardan ham agressiv harakat talab etiladi. Agressivlik psixologik hodisa sifatida axloqiy jihatdan neytraldir, chunki u ijtimoiy ma'qullangan va noqonuniy xatti-harakatlarga olib kelishi mumkin. Agressiv odam shafqatsiz bo'lishi mumkin emas, agar uning harakatlarida o'z manfaati uchun azob-uqubat va azob-uqubatlarni keltirib chiqaradigan sabab bo'lmasa.

Shafqatsiz odam har doim tajovuzkor bo'ladi. Zo'ravon tajovuzkor xatti-harakatlar harakat shaklida ham, shafqatsiz tajovuzkor xatti-harakatlar shaklida ham emas, balki A.I.Zaxarov ta'kidlaganidek, faqat harakat shaklida amalga oshirilishi mumkin.

Agressiya zo'ravonlik va namoyon bo'lish shaklida farq qilishi mumkin: dushmanlik va yomon irodani namoyish qilishdan og'zaki haqoratga ("og'zaki tajovuz") va qo'pol jismoniy kuch ishlatishgacha ("jismoniy tajovuz" - o'ziga qaratilgan tajovuz. Har bir insonning o'ziga xos xususiyatlari bor. ma'lum darajadagi tajovuz. Uning yo'qligi passivlik va muvofiqlikka olib keladi. Uning haddan tashqari rivojlanishi qarama-qarshilikka, sheriklik va hamkorlikka qodir bo'lmagan shaxsning butun qiyofasini aniqlay boshlaydi.

Agressiyaning sotsializatsiyasi, A. Yenikeevning fikricha, "shaxsning ijtimoiy tajribani o'zlashtirishi jarayonida tajovuzkor xatti-harakatlar ko'nikmalarini egallash va shaxsning tajovuzkor tayyorgarligini rivojlantirish jarayoni va natijasidir".

V.V.ning so'zlariga ko'ra. Koklyuxinning so'zlariga ko'ra, shaxsning tajovuzkorligi uning ijtimoiy faolligi darajasida o'ziga bo'lgan munosabatini himoya qilish usuli bo'lishi mumkin. O'ziga bo'lgan salbiy munosabat, o'zini past baholaganligi, odam tomonidan asotsial tajovuzkor harakatlar sodir etganligi sababli qoplanishi mumkin. Agressiya yordamida o'ziga bo'lgan munosabatini himoya qiladigan odam "teng" asosda o'zaro ta'sir o'tkazishga qodir emas. Buning tushuntirishi uning barqaror shaxsiy pozitsiyasining yo'qligi, o'zining "men"ining "pastligi" ga singib ketishidir. E.V.Zayk bo'yicha tajovuzkor xulq-atvorning shakllanishi murakkab va ko'p qirrali jarayon bo'lib, unda ko'plab omillar ta'sir ko'rsatadi. Agressiv xatti-harakatlar tengdoshlar oilasi va ommaviy axborot vositalarining ta'siri bilan belgilanadi.

A.E.Lichkoning fikricha, o'smirlar tajovuzkor xulq-atvorni to'g'ridan-to'g'ri kuchaytirish orqali, shuningdek, tajovuzkor harakatlarni kuzatish orqali o'rganadilar. Oilaga kelsak, tajovuzkor xulq-atvorga oilaning ahillik darajasi, ota-ona va bola o'rtasidagi yaqinlik, aka-uka va opa-singillar o'rtasidagi munosabatlarning tabiati va oilani boshqarish uslubi ta'sir qiladi. Ota-onasi begonalashgan va sovuqqon bo'lgan

kuchli oilaviy buzuqlikka ega bo'lgan bolalar tajovuzkor xatti-harakatlarga nisbatan ko'proq moyil bo'ladi.

O'smir tajovuz haqida ma'lumotni tengdoshlari bilan mulohazadan ham oladi. Bolalar boshqa bolalarning xatti-harakatlarini kuzatish orqali o'zlarini tajovuzkor tutishni o'rganadilar. Tengdoshlar o'yinlari bolalarga tajovuzkor javoblarni (musht yoki haqorat kabi) o'rganish imkoniyatini beradi. A.I. Zaxarovning fikricha, shovqinli o'yinlar – bunda o'smirlar bir-birini itarib qo'yadigan, bir-birini quvib yetadigan, masxara qiladigan, tepadigan va bir-birlariga zarar yetkazishga urinadi – aslida tajovuzkor xulq-atvorni o'rgatishning nisbatan “xavfsiz” usuli bo'lishi mumkin. Biroq, o'ta tajovuzkor bo'lganlar, ehtimol, o'z yosh guruhidagi ko'pchilik tomonidan rad etilishi mumkin. Boshqa tomondan, bu tajovuzkor o'smirlar boshqa tajovuzkor tengdoshlari bilan do'stlashishlari mumkin. Albatta, bu qo'shimcha muammolarni keltirib chiqaradi, chunki tajovuzkor kompaniyada uning a'zolarining tajovuzkorligi o'zaro kuchayadi.

Bolalarda tajovuzkor xatti-harakatlarni o'rganishning asosiy usullaridan biri bu boshqa birovning tajovuzkorligini kuzatishdir. Uyda zo'ravonlikka duch kelgan va o'zlari zo'ravonlik qurboniga aylangan o'smirlar tajovuzkor xatti-harakatlarga moyil. Agressiv ta'limning eng ziddiyatli manbalaridan biri bu ommaviy axborot vositalaridir. Turli xil usullar va usullardan foydalangan holda yillar davomida olib borilgan tadqiqotlardan so'ng, fan hali ham ommaviy axborot vositalarining tajovuzkor xatti-harakatlarga qanchalik ta'sir qilishini aniqlay olmadi.

E.V.Zmanovskayaning fikriga ko'ra, o'smirlik davrida o'g'il bolalar ham, qizlar ham tajovuzkor xatti-harakatlarning yuqori va past darajada namoyon bo'ladigan yosh davrlariga ega. SHunday qilib, o'g'il bolalarda tajovuzkorlikning ikkita cho'qqisi borligi aniqlandi: 12 yosh va 14-15 yosh. Qizlar ham ikkita cho'qqini ko'rsatadi: tajovuzkor xatti-harakatlarning namoyon bo'lishining eng yuqori darajasi 11 yoshda va 13 yoshda kuzatiladi. O'g'il bolalar va qizlardagi tajovuzkor xatti-harakatlarning turli tarkibiy qismlarining zo'ravonlik darajasini taqqoslash shuni ko'rsatdiki, o'g'il

bolalarda bevosita jismoniy va to'g'ridan-to'g'ri og'zaki tajovuzga moyillik, qizlarda esa - to'g'ridan-to'g'ri og'zaki va bilvosita og'zaki tajovuzga moyillik.

Agressivlik va tajovuzkorlikni farqlash kerak. tajovuz - boshqa ob'ektga zarar yetkazuvchi muayyan harakatlar majmui; tajovuzkorlik esa tajovuz yo'naltirilgan shaxsning boshqa bironing xatti-harakatlarini tegishli tarzda idrok etish va talqin qilishga tayyorligini ta'minlaydi. Insonning tajovuzkorligi uning ijtimoiy faolligi darajasida o'ziga bo'lgan munosabatini himoya qilish usuli bo'lishi mumkin. O'smirlarning tajovuzkor xatti-harakati, A.I.Zaxarovning fikricha, tengdoshlar oilasi va ommaviy axborot vositalarining ta'siri bilan belgilanadi.

SHunday qilib, tajovuzning barcha asosiy nazariy tushunchalarini ko'rib chiqib, biz ushbu hodisaning quyidagi umumlashtiruvchi ta'rifini ish sifatida qabul qilamiz:

Agressiya - bunday munosabatni istamaydigan boshqa tirik mavjudotni haqorat qilish yoki unga zarar etkazishga qaratilgan xatti-harakatlarning har qanday ko'rinishi. Bu ta'rif tajovuzning his-tuyg'u yoki motiv emas, balki xatti-harakatlar modeli ekanligini ta'kidlaydi. Agressiya ko'pincha g'azab kabi salbiy his-tuyg'ular bilan bog'liq bo'lsa-da; motivlar bilan - zarar etkazish yoki xafa qilish istagi kabi. Albatta, bu omillar tajovuzkor xatti-harakatlarga juda katta ta'sir ko'rsatadi, ammo ularning mavjudligi bunday xatti-harakatlarning asosiy sharti emas.

Agressiya - bunday muomalani istamagan boshqa tirik mavjudotni haqorat qilish yoki unga zarar etkazishga qaratilgan xatti-harakatlarning har qanday shakli. Ushbu ta'rif tajovuzning hissiyot yoki motiv emas, balki xulq-atvor namunasi ekanligini ta'kidlaydi.

O'smirning tajovuzkorligi murakkab shaxsiy ta'lim bo'lib, tajovuzkor xatti-harakatlarning sabablari ham psixologik (motivatsion hissiy irodaviy yoki axloqiy sohalarning buzilishi) va ijtimoiy-psixologik omillar (oilaning buzilishi, shu jumladan uning alkogolizmi natijasida, hissiy munosabatlarning buzilishi) bo'lishi mumkin. bola-ota-ona munosabatlari tizimidagi aloqalar, uslubning o'ziga xos xususiyatlari Spirtli ichimliklarga qaram oilalar farzandlarining tajovuzkorligini o'rganish ularda o'rtacha adovatning normal ko'rsatkichi va tajovuzkorlikning yuqori ko'rsatkichiga

ega ekanligi aniqlandi; spirtli ichimliklarni suiiste'mol qilmaydigan oilalarning bolalari oddiy dushmanlik va tajovuzkorlik indeksiga ega. Spirtli ichimliklarga qaram oilalarning bolalari ko'proq dushmanlik va tajovuzkorlikka ega. Agressivligi kuchaygan bolalar g'azab, o'ziga ishonch, beparvolik bilan ajralib turadi. Ular bilan muloqot qilishda o'qituvchi qat'iy yumshoq, vazmin bo'lishi, tajovuzkor o'spirinning ichki holatini juda yaxshi tushunishini sabr-toqat bilan ko'rsatishi kerak: axir, boshqalarni qo'rqitish bilan birga, u ko'pincha o'zini tuta olmaslikdan aziyat chekadi. Hatto boshqasiga og'riq keltirsa ham, uning g'azabini tinchitgan bo'lsa ham, u bezovtalik va norozilik tuyg'usini boshdan kechirishda davom etadi. Voyaga etgan kishi bolaning ichki kechinmalarini his qilishi, uni sevishini va qadrlashini his qilishiga yordam berishi kerak, ular yomon ishlardan xalos bo'lishlari kerak bo'lgan o'zlarini qanday boshqarishni biladigan vazmin saxiylarni ko'rishni xohlashadi.

Agressivligi kuchaygan o'smirlar bilan ishlaydigan o'qituvchi o'smirning harakatlarini oldindan aytib berishga, shuningdek, uning ishini o'smirga qiyin vaziyatni engib o'tishda har tomonlama yordam beradigan tarzda tuzishga ehtiyot bo'lishi kerak. O'smirlarning kayfiyatidagi xatti-harakatlardagi eng kichik o'zgarishlarga e'tibor berish kerak.

Adabiyotlar ro'yhati

1. Bandura A. O'smirlik tajovuzkorligi // - M.: INFRA-M. 2009. -- 312s
2. Kulagina I. Yu., Kolyutskiy V.N. Yosh psixologiyasi // - M.: Sfera 2013. -- 463 b.
3. Mojginskiy Y.B. O'smirlarning tajovuzkorligi / Yu.B. Mojginskiy. - SPb.: "Lan" nashriyoti 2009. - 328s.
4. Ota-onalar G. Farzandlarimizning tajovuzkorligi / G. Parens. - M.: INFRA-M 2012. -- 344s.
5. Rean A.A. Agressiya va shaxsning tajovuzkorligi / A.A. Rean // Psixologik jurnal. - 2011. - 5-son. - S. 3-18.
6. Semenyuk L.M. O'smirlarning tajovuzkor xatti-harakatlarining psixologik xususiyatlari va uni tuzatish shartlari / L.M. Semenyuk. - M.: INFRA-M 2011. -- 245s.

7. Furmanov I.A. Bolalarning tajovuzkorligi / I.A. Furmanov. - Minsk: Matbuot 2011 .-- 274s.
8. Dolgova V.I., Kapitanets E.G. Psixologiya - katta yoshdagi o'spirinlarda tajovuzkor xatti-harakatlarni pedagogik tuzatish. - CHelyabinsk: ATOSKO, 2010 .-- 110 s
9. Averin V.A. Bolalar va o'smirlar psixologiyasi / V.A. Averin o'quv qo'llanma. - 2-nashr Rev. - SPb .: Mixaylov V.A. nashriyoti. 2013 yil .-- 379s.